

ROLE ORTOGRAFICKÉHO SYSTÉMU PŘI STANDARDIZACI NÁRODNÍHO JAZYKA

Ko primerjamo razvoj češke in slovenske grafemike, ugotovimo, da češčina sodi med »jezike s pisno tradicijo« z zadostnim številom starejših besedil, medtem ko slovenščino večinoma uvrščamo med »mlade knjižne jezike«. Današnja grafična podoba knjižne češčine je bila utemeljena na začetku 15. stoletja v Husovem diakritičnem pravopisu, ki je nadomestil starejšo dvočrkovno pisavo. Razvoj pisne tradicije knjižne slovenščine je povezan z delom Primoža Trubarja in prodiranjem reformacijskega verskega gibanja. V svoji končni podobi pa je rezultat prilagoditve Gajevega pravopisnega sistema, ki ga je navdihnila češčina.

A comparison between the development of Czech and Slovene graphemics reveals that the Czech language belongs to »languages with a longer written tradition« boasting of a sufficient number of older texts, while the Slovene language belongs to »younger standard languages«. The graphic image of contemporary standard Czech was established in the early 15th century with Hus's diacritical orthography, which replaced the previous digraphic spelling system. The development of the written tradition in standard Slovene is closely linked to the work of Primož Trubar and the expansion of the Protestant movement during the Reformation period. Its modern orthography is the result of an adaptation of Gaj's orthography, which had been inspired by the Czech model.

1 První standardizace spisovného slovanského jazyka a jeho grafického obrazu je spjata s cyrilometodějskou misíí a s užíváním staroslověnštiny pro potřeby liturgické. Staroslověnština se jako spisovný a literární jazyk konstituovala jednorázově a za přispění tvůrčí činnosti omezeného okruhu vzdělaných jedinců. Grafické zachycení jejího fonologického systému hlaholicí je originálním řešením Konstantina Filosofova, který jako znalec orientálních písem věděl, že v pravopisném úzu daného jazyka je výhodné mít pro každou hlásku (foném) zvláštní, adekvátní znak (grafém). Tento princip uplatněný v Konstantinově hlaholici přejímá i druhé slovanské písmo, cyrilice, a tak de facto žije dosud v písmu ruském, ukrajinském, běloruském, bulharském, makedonském a srbském. A pokud vezmeme v úvahu hypotézu o »emauzském« původu současné české ortografie, žije i v pravopisném úzu Slovanů písíicích latinkou, tj. v pravopise slovenském, lužicko-srbském, charvátském, slovinském a do jisté míry také polském. V našem příspěvku se soustředíme především na problémy spojené s ustalováním pravopisného standardu

ve vývoji spisovné češtiny a slovinštiny. Zatímco čeština náleží mezi *jazyky s psanou tradicí – staropis'mennyje* – s dostatkem starších textů, lze slovinštinu (obdobně jako ostatní jazyky jihoslovanské) zařadit spíše k *mladým* spisovným jazykům.¹

2.1 S ustálenými typy českého pravopisu se setkáváme na začátku 14. století, kdy můžeme v staročeských památkách té doby sledovat již propracovaný pravopisný systém. Tento grafický úzus se zřejmě připravoval delší dobu ještě před rokem 1300. Soudíme tak podle zápisu různých bohemik, v nichž se užívá písmen latinské abecedy nejprve polyfunkčně, tj. např. grafém *c* označuje konsonanty *k*, *c*, *i* *č* nebo grafém *f* znamená zároveň *z*, *s*, *ž*, *i* *š*. Později se objevují pokusy, sice ještě nepravidelné a bez systému, o přesnější rozlišování jednotlivých fonémů s pomocí spojení více grafémů ve spřežku (digraf), tam kde v latinské abecedě potřebné grafémy pro tyto fonémy chyběly.

Během 14. století se postupně vyvíjejí dva typy spřežkového pravopisného úzu. První systém přesně rozlišuje afrikáty *c* (= *cz*) a *č* (= *chz*) a sykavky ostré a tupé, tj. dvojice: *s* (= *zz*) – *š* (= *f/ff*), *z* (= *z*) – *ž* (= *s*); systém druhý, méně přesný, ale jednodušší, je založen na rozlišování sykavek znělých od neznělých: neznělého *s*, *š* (= *f/ff*) od znělého *z*, *ž* (= *z*); *c* a *č* se přitom označují bez rozdílu jednou spřežkou (*cz*).

2.2 Formování spisovné češtiny a jejího ortografického úzu je spojeno výhradně s užíváním latinské abecedy. Karel IV. se však r. 1347 rozhodl k zajímavému kulturnímu pokusu, totiž k založení Emauzského kláštera, v němž byla znovu obnovena tradice slovanské liturgie. Celé krátké, ale významné období aktivní činnosti Emauzského kláštera (do r. 1419) je mimořádně cenným dokladem odolné a tvůrčí cyrilometodějské tradice v českém prostředí. V klášteře se užívalo při bohoslužbě jako sakrálního jazyka církevní slovanštiny charvátské redakce. Kromě rukopisů napsaných touto variantou církevněslovanského jazyka zde však vznikají i české památky, které byly do českého jazyka přeloženy a pouze přepsány do charvátské hranaté hlaholice.²

2.3 Český hlaholismus v Emauzích je jedinečným dobovým pokusem o zachycení češtiny jiným grafickým systémem než latinkou. Charvátská varianta hlaholice, primárně určená pro zaznamenávání fonologického systému církevní slovanštiny, byla vhodně adaptována pro potřeby češtiny do ucelené pravopisné soustavy. V podstatě je možno konstatovat, že grafický systém charvátské hlaholice byl schopen zaznamenat odpovídajícím způsobem inventář českých fonémů.

Všechny hlaholské grafémy označující konsonanty mohly být bez výhrad přijaty, a zápis některých českých konsonantů byl navíc usnadněn a zpřesněn.³

¹ Z jižních slovanských jazyků náleží mezi jazyky »staropis'mennyje« jen staroslověnština (HEŘMAN 1996: 458).

² Byly to především tři základní knihy vzdělávací náboženské četby: bible (z níž je zachován její druhý díl a 10 zlomků), biblická dějprava (v zlomcích hlaholského Comestora) a životy svatých (v staročeském hlaholském zlomku Pasionálu a Zlaté legendy).

Týkalo se to především sykavek *š*, *ž* afrikáty *č*, veláry *ch* a hláskové skupiny *šč*. Hlaholice pro ně měla samostatné grafémy, kdežto při běžném psaní latinkou se užívalo, jak již bylo řečeno, grafematických spřežek. Zavedením samostatných grafémů pro *š*, *ž*, *č*, *ch* a *šč* byl tedy českohlaholský grafický úzus výhodnější než tehdy běžně užívaný český pravopis spřežkový. Pouze vibranta *ř*, která neměla v hlaholici odpovídající grafické vyjádření, se psala spřežkou *rz*, jak bylo běžné v textech psaných latinkou.

2.4 Třebaže se hlaholského zápisu češtiny užívalo omezeně, a to pouze pro potřeby kláštera, zdá se podle mínění řady badatelů, že grafický systém hlaholice zasáhl i do vývoje českého pravopisného úzu latinkového. Vrcholné období aktivní činnosti Emauzského kláštera se totiž překrývá s dobou vzniku traktátu *De orthographia Bohemica* (1412), připisovaného profesoru a rektorovi Pražské university Mistru Janu Husovi. Ve spisu o českém pravopise Hus jako první fonetik a ortoep teoreticky uvažuje o vlastním jazyce a o českých hláskách a navrhuje zjednodušení pravopisu:

Poněvadž latinská abeceda nemůže při psaní českému jazyku stačit a z toho důvodu ti, kteří česky píší, nejsou jednotní, špatně tvoří slabiky a ztěžují tak i čtení hlásek, uznal jsem za vhodné – a myslím, že užitečné – latinskou abecedu k potřebě českého psaní poněkud zkrátit, doplnit to, čeho se v ní nedostává, a objasnit rozdíly v literách.⁴

Místo grafematických spřežek Hus zavádí diakritické znaménko, jež nazývá »nabodeničko« (*punctus rotundus*). Jeho reforma je v podstatě založena na velmi jednoduchém principu rozlišení bezpříznakového konsonantu (tj. tzv. tvrdého, vyslovovaného po latinsky – *more latinorum*) a konsonantu příznakového (tj. tzv. měkkého, vyslovovaného po způsobu češtiny – *ad ydiuma Boemicum*). Tento příznakový konsonant se pak označuje s pomocí tečky nad příbuzným grafémem latinky:

Za druhé je třeba poznamenat, že *c* a *ċ*, *d* a *ḍ*, *l* a *ḷ*,⁵ *n* a *ñ*, *r* a *ř*, *s* a *š*, *t* a *ṭ*, *z* a *ž* jsou téhož původu a stejně se píší, ale proměňují se při výslovnosti. Této proměnlivosti se má rozumět tak, že není-li nad některou literou z těch, o nich jsem mluvil, tečka, má být tato litera vyslovována po latinsky, ale je-li nad ní tečka, má se po způsobu češtiny změkčit.⁶

³ Hlaholského grafému *dz*, pro který čeština neměla odpovídající foném, se užívalo pouze jako číselného znaku. Hlaholský grafém *đ* označoval palatálu *j*, grafém *ju* pak spojení palatály *j* s vokálem *u*. Česká laryngální frikativa *h* odpovídající grafém v hlaholici neměla; zpočátku se psala jako *g* a později cyrilským grafémem Г; Palatály *d'*, *ñ* zůstaly graficky neodlišeny od dentál *d*, *t*, *n*.

⁴ »Quia latinum abecedarium pro ydiomate bohemico scribendo non potest fufficere Propter quod scribentes bohemicæ discordant male sillabiant et sic aggravant fonos ac in lectura Quapropter placuit ut estimo utiliter latinum Abecedarium ad utilitatem scribendi bohemicæ aliquatenus contrahere defectum supplere et literarum differentiam declarare.« (NECHUTOVÁ – ŠLOSAR – VEČERKA 1982: 56; latinský text je citován podle edice J. Schröpfera, *Hussens Traktat Orthographia Bohemica*, Wiesbaden, 1968; český překlad J. Nechutová).

⁵ V případě dvojice tvrdé *l* a měkké *l'* ovšem Hus zvolil označení »nabodeničkem« na principu příznakovosti – bezpříznakovosti výjimečně pro odlišení *l* tvrdého (*l' = l*).

Vznikají tak nové potřebné grafémy nejen pro ty české fonémy, které musely být označovány spřežkami (tj. $\dot{z} = \dot{z}$, $\dot{s} = \dot{s}$, $\dot{c} = \dot{c}$, $\dot{r} = \dot{r}$), nýbrž i pro ty, které jak v běžném psaní latinkou, tak i v exkluzivním zápise emauzskou hlaholicí nebyly označovány vůbec (jako palatály $d' = d'$, $t' = t'$, $n' = n'$ a měkké l').

Stejný princip strukturního rozlišení významotvorného příznaku uplatňuje Hus i v případě českého vokalizmu: navrhuje totiž označovat dalším diakritickým znaménkem – čárkou (*virgula*) protiklad krátkého a dlouhého vokálu:

Zaznamenal-li bedlivě to, co zde bylo řečeno, bude Čech schopen a pohotověji číst, musí ovšem dbát i na kvantitu liter. K tomu je užitečné klást nad každý dlouhý vokál tenkou čárku, aby bylo jasné, že je protažen – *á, é, í, ó, ú, ý*; a u litery bez čárky má být jasné, že je krátká.⁷

Úvahy o možném vlivu emauzské hlaholice a jejího grafického systému na český diakritický pravopis se opírají o časté zmínky o Slovanech (*Slawi, Slawani*) v Husově traktátu. Nelze také přehlédnout používání diakritického znaménka – čárky k označování kvantity vokálů v českých hlaholských textech. Hus byl zřejmě s klášterem v kontaktu a s činností emauzských bratří byl dobře obeznámen; nemůžeme proto zcela vyloučit, že jedním z podnětů k jeho pravopisné reformě byly i hlaholské české texty, které se obešly beze spřežek. Základní koncepce hlaholské abecedy: pro každý foném – samostatný grafém, byla ovšem realizována jinak, a to na principu diakritickém.⁸

2.5 I když měl Hus nepochybně velkou autoritu, jeho úprava narazila na konzervativnost zavedeného pravopisného úzu a poměrně dlouho se ještě držel pravopis spřežkový. Teprve v pravopisu Bible kralické a v českém knihtisku z konce 16. století se vytváří kompromisní úzus psaní částečně s pomocí spřežek ($\dot{s} = \dot{s}$), částečně s pomocí diakritických znamének podle Husovy soustavy. V tisku

⁶»Secundo notandum quod c et ċ, fimiliter d et d', similiter l et l', similiter n et n', fimiliter r et r', fic s et ś fimiliter t et t', fimiliter z et ž funt eiusdem generis et pariter scribuntur sed in prolacione variantur. Que variatio debet fic adverti, quod fi non ponitur punctus rotundus super litera aliqua ex iam dictis, tunc debet pronunciari more latinorum. Sed fi ponitur punctus defuper tunc ad ydioma Boemicum debet flecti.« (NECHUTOVÁ – ŠLOSAR – VEČERKA 1982: 58; latinský text je citován podle edice J. Schröpfera, *Hussens Traktat Orthographia Bohemica*, Wiesbaden, 1968; český překlad J. Nechutová).

⁷»Iam dictis bene notatis poterit Bohemus diftincte ac prompcius legere advertendo eciam quantitates literarum. Pro quo est utile ut super qualibet vocali longa ponatur gracilis virgula ut notetur esse producta. Sic *á é í ó ú ý*. Et sine virgula ut notetur esse brevis.« (NECHUTOVÁ – ŠLOSAR – VEČERKA 1982: 66; latinský text je citován podle edice J. Schröpfera, *Hussens Traktat Orthographia Bohemica*, Wiesbaden, 1968; český překlad J. Nechutová).

⁸Literaturu týkající se vztahu Husovy pravopisné reformy k činnosti emauzského kláštera uvádí podrobně F. V. Mareš (MAREŠ 2000: 16–18, 110–112). Není zatím vyřešena otázka, kde Hus našel vzor pro tečku nad písmenem, s jejíž pomocí se označuje změna výslovnosti konsonantu. V některých rukopisech ze 14. století psaných spřežkovým pravopisem se již také nesystematicky rozlišuje měkkost souhlásek tečkou nad písmenem, např.: *z něho, vzziňeny* (HAVRÁNEK 1936: 23). Na neobvyklé označování kvantity v textu České bible Hlaholské čárkou upozorňuje L. Pacnerová ve svém úvodu k edici této památky (PACNEROVÁ 2000: XXVI).

se však místo tečky prosazuje dvojtečka na koncovém *s* a nad jinými grafémy výraznější klička – háček.⁹

Během 15. a 16. století princip české diakritické ortografie proniká v omezené míře do polštiny a z konce 16. století jsou doloženy dokonce pokusy o jeho zavedení i na slovanském jihu. Návrh pravopisné reformy charvátštiny Dalmatince Šime Budiniće z r. 1583 však byl neúspěšný.¹⁰

3.1 Utváření psané tradice spisovné slovinštiny se spojuje s pronikáním reformačního náboženského hnutí. Z protestantské orientace na kazatelství, tj. na mluvené slovo, a na výklad *Písma svatého* roste v polovině 16. století potřeba, aby se nejnnutnější náboženské texty fixovaly v lidovém jazyku. Primož Trubar jako přední kulturní osobnost slovinské reformace si byl této potřeby velmi dobře vědom a v předmluvě ke svému překladu *Nového zákona* (pro slovinskou i charvátskou verzi) napsal:

Ljubi krščanski gospodje in bratje! Bog ve, da sem že v tistem času, ko sem še pri Vas pridigal v slovenskem jeziku iz latinskih in nemških knjig, često vzdihnil in vzdiknil k Bogu, naj se zaradi posvečenja svojega imena in razširitve svojega kraljestva milostno ozre tudi na naše ubogo, preprosto, dobrosrčno slovensko ljudstvo, naj mu prizanese in ga obdari z veliko milostjo in darom, da bi se tudi njegov jezik pisal in bral, kakor jezik drugih narodov, ter da bi se sveto pismo in druge dobre krščanske knjige prav prevedle in natisnile v slovenskem in hrvatskem jeziku. (Pogačnik 1971: 13, odlomek iz predgovora *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* 1557, překlad M. Rupel.)

3.2 Trubar předpokládal, že nejvíce lidí ve Slovinsku zná německy, a proto se rozhodl, pokud jde o typ písma, pro tzv. *frakturu* (gotica). Měl však problémy se zápisem slovinštiny v případě fonémů, které nezná němčina ani latina a nemá pro ně odpovídající grafémy (jde tedy především o zápis sykavek). Pro tyto fonémy zvolil grafematické spřežky, ale chtěl se přitom vyhnout, podle jeho názoru, přílišnému hromadění nepotřebných grafémů, jak to viděl ve spřežkovém pravopise českém a polském z doby před Husem:

Mi smo, Bug vej, dosti zmišlovali, s kakovimi puhštabi to našo besedo bi mogli prov po tej ortografiji, štaltnu inu zastopnu pisati, de bi preveliku puhštabov oli konsonantov k ani silabi ne jemali, koker ti Peami inu drugi dejo, kateru je grdu viditi.« (Pogačnik 1971: 10, odlomek iz predgovora v *Ta evangeli svetiga Matevža*, 1555.)

Diakritický princip (téměř po 150 letech od Husovy radikální reformy) mu ještě známý nebyl, což vzhledem k tomu, že se prosazoval tak pomalu, nepřekvapuje.

⁹Háček místo tečky se píše již v třeboňském rukopisu Husovy Orthografie z 15. stol. (HAVRÁNEK 1936: 38, 43).

¹⁰Zadarský kanovník Šime Budinić (1535–1600) se ve svém díle *Suma nauka Hristijanskoga* (1583) pokouší reformovat latinský pravopis pro potřeby charvátštiny. Podle českého pravopisu zavádí některé grafémy s diakritickými znaménky (JEŽIČ 1944: 119, FRINTA 1998: 119).

3.3 Pokud jde o jiné ortografické systémy než latinkové, byl Trubar nepochybně seznámen se systémem hlaholským a cyrilským prostřednictvím církevněslovanských textů:

Hrvatski jezik se piše kakor veste, z dvojimi hrvatskimi črkami. (Pogačnik 1971: 14, odlomek iz predgovora *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* 1557, překlad M. Rupel; označení »z dvojimi hrvatskimi črkami« znamená hlaholicí a cyrilicí.)

S církevní slovanštinou charvátské redakce přišel do styku jednak v době svých studií v Rijece (1520–1521), kdy se pohyboval mezi charvátskými hlaholáši, jednak v době, kdy spolupracoval se Štefanem Konzulem na vydávání svých slovinských knih v charvátském překladu a tištěných v hlaholici (Rupel 1962: 19; 1966: 18–22). Charvátskou církevněslovanskou literární tradici však pokládal ve své době již za zastaralou a poukazoval na to, že je nutné vytvořit i pro Charváty nové překlady náboženské literatury v srozumitelném jazyce:

Toda dobri, pogumni Hrvatje tudi nimajo biblije niti vsega katekizma v svojem jeziku in pismu, kakor mi Slovenci ne. Doslej so se morali zadovoljiti zgolj s svojo mašno knjigo in brevirjem. Te dve knjigi pa sta bili pred mnogimi leti tako temno in nerazumljivo prevedeni, da njihovi duhovniki sami ne razumejo mnogih besed, še v nedeljskih in navadnih evangelijih ne. (Pogačnik 1971: 14–15, odlomek iz predgovora *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* 1557, překlad M. Rupel.)

3.4 Trubarovy četné úvahy o tom, jak by se dal slovinský jazyk psát latinkou (*latinskimi in nemškimi črkami*), které vyslovil několikrát, jak v předmluvách ke svým tištěným knihám, tak i v korespondenci, svědčí o tom, že výhody hlaholského i cyrilského grafického systému (samostatný znak pro každou hlásku) zcela unikly jeho pozornosti. Jak totiž sám přiznává, nedovedl hlaholici ani číst ani psát:

Razen tega ne znam hrvatski ne brati ne pisati. (Pogačnik 1971: 18, odlomek iz predgovora *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* 1557, překlad M. Rupel.)

Jeho ortografie nese především stopy německého prostředí, s nímž byl značnou část svého života v těsném kontaktu a v němž hledal hlavní inspiraci pro vytvoření samostatného pravopisného systému na principu spřežkovém:

In ko sem začel [pisati in brati z latinskimi in nemškimi črkami], je Bog dal svojo milost, da sem kmalu videl in spoznal: če se le človek navadi izgovarjati V za mehki F, H za CH, samoglasnike in zloge Sha, Zha, Ish, Ozh in podobno po načinu in šegi našega jezika, se dasta lahko in dobro pisati tudi z latinskimi črkami. (Pogačnik 1971: 15, odlomek iz predgovora v *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta* 1557, překlad M. Rupel).¹¹

Při hledání optimálního způsobu zápisu slovinštiny Trubar kombinuje grafém *h* s grafémy *s/f* ve spřežku *sh/fh* k označení sykavky *š* evidentně podle německé grafematické spřežky *sch* ve stejné platnosti. Tutěž spřežku používá i pro sykavku *ž*;

¹¹ Srov. též RAJHMAN 1986: 55–57; dopis 11: Vojvodi Krištofu Württenberskému. Kempten, 8. marca 1560.

v takto rozkolísaném zápise se pak ovšem nedá nerozlišit příznak znělost – neznělost. Pro afrikátu *č* volí opět podle obdobného principu spřežku *zh* (v *kratkim zhafu, nauzhiti*), nebo5 velmi často, ale ne vždy zapisuje *c* grafémem *z*, jak je to obvyklé v němčině. Trubarův spřežkový systém přes všechnu snahu o úspornost a jednoduchost je vůbec dosti nejednotný, srov. např. nedůsledné psaní *c* grafémem *z* i *c* (v *f eh Slouenzov*, ale také *preprof ti Slouenci*), psaní *s*, *z* grafémy *s/f* (*S.[veti] Sakon, od f azhetka*) a psaní *š*, *ž* jako *sh/fh* (*ta Evangelium poslushaio, Boshia beffeda*).¹²

3.3 Přesnější a systematictější spřežkovou pravopisnou soustavu zavádí až Boštjan Krelj a posléze Adam Bohorič ve svém díle *Arcticae horulae* (1584). Bohoričův pravopis (*bohoričica*) se sice užívá až do čtyřicátých let 19. století, v souvislosti s počátky slavistických bádání, tedy v době, kdy slovanské národy procházejí obdobím svého obrození, se však již hledají nové cesty k řešení problémů slovinské grafemiky: nejprve Dajnkovou a Metelkovou reformou bohoričice a posléze přjetím pravopisu Ludevita Gaje, jenž je založen na českém diakritickém principu. Husova diakritická reforma tak čekala na svou důslednou systematizaci až do počátku 19. století a teprve díky vlivu idejí slovanské vzájemnosti hlásaných tzv. ilyrským hnutím se nakonec rozšířila i k jižním Slovanům písíicím latinkou.¹³

Literatura

- Gerd FREIDOF – Jože POGAČNIK, 1981: *Slowenische Texte aus der Reformationszeit. Materialien zum Curriculum der West-und Südslawischen Linguistik* 4. München (Specimina Philologiae slavicae 31).
- Antonín FRINTA, 1998: Mezinárodní význam českých pravopisných soustav. *Co daly naše země Evropě a lidstvu*. Praha. 117–122.
- Bohuslav HAVRÁNEK, 1936: Vývoj spisovného jazyka českého. *Československá vlastivěda, řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. Ed. O. Hujer. Praha. 1–144.
- Sáva HEŘMAN, 1996: Spisovný (»standardní«) jazyk u J. Kopitara a P. J. Šafařika. *Kopitarjev zbornik*. Ed. J. Toporišič. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 455–462.
- France KIDRIČ – Mirko RUPEL, 1951: *Življenje in delo Primoža Trubarja*. Ljubljana. *Cvetnik naše reformacijske misli*, 1951: Ed. B. Gerlanc. Ljubljana. 14–32.
- Slavko JEŽIČ, 1944: *Hrvatska književnost* (od početka do danas, 1100–1941). Zagreb.
- František Václav MAREŠ, 1975: Emauzské prameny českého diakritického pravopisu. *Z tradic slovanské kultury v Čechách*. Praha. 169–172.

¹²RUPEL 1962: 80 – obrázek XIV: titulní list *Abecedaria*, 1550; TRUBAR 1564, ed. R. Trofenik 1973, 1. Teil: Text.

¹³Husova pravopisná soustava patří podle názoru F. V. Mareše »k nejcennějšímu přínosu Čech Evropě a lidstvu«. Kromě Slovanů písíicím latinkou přejala diakritický pravopis i řada jazyků neslovanských (Litevci, Lotyšci a pro dlouhé samohlásky Maďaři) a stal se také základem mezinárodního vědeckého pravopisu lingvistického (MAREŠ 2000: 16, FRINTA 1998: 119–122).

- – 2000a: Hlaholice na Moravě a v Čechách. *František Václav Mareš. Cyrilometodějská tradice a slavistika*. Ed. E. Bláhová – V. Konzal. Praha. 61–118.
- – 2000b: Konstantinovo kulturní dílo po 1100 letech. *František Václav Mareš. Cyrilometodějská tradice a slavistika*. Ed. E. Bláhová – V. Konzal. Praha. 7–37.
- Jana NECHUTOVÁ – Dušan ŠLOSAR – Radoslav VEČERKA, 1982: *Čítanka ze slovanské jazykovědy v českých zemích*. Brno: Filosofická fakulta University J. E. Purkyně.
- Ludmila PACNEROVÁ, 2000: *Česká bible Hlaholská (bible Vyšebrodská)*. Praha.
- Jože POGAČNIK, 1971: *Reformacijsko slovstvo* (izbrano delo). Ljubljana.
- Jože RAJHMAN, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana.
- Mirko RUPEL, 1962: *Primož Trubar – Življenje in delo*. Ljubljana.
- – 1965: *Primus Truber* (Leben und Werk des slowenischen Reformators). München.
- – 1966: *Slovenski protestanski pisci*. Ljubljana.
- Jože TOPORIŠIČ, 1966: *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor.
- Primož TRUBAR, 1564 [1973]: *Cerkovna Ordninga. Slowenische Kirchenordnung*. Tübingen. [München.]

VLOGA PRAVOPISENEGA SISTEMA PRI STANDARDIZACIJI NACIONALNEGA JEZIKA

POVZETEK

Ko obravnavamo zgodovino manjših slovanskih narodov, ne moremo spregledati njihovega boja za uveljavitev lastnega jezika, književnosti in kulture. V članku avtorica predstavlja nekatere težave, vezane na zapisovanje fonološkega sistema slovanskih jezikov, še posebej pa se osredotoča na razvoj češke in slovenske grafemike.

Češčina sodi med »jezike z dolgo pisno tradicijo« in številnimi starimi besedili, medtem ko slovenščina spada med »mlajše knjižne jezike«. Današnja grafična podoba knjižne češčine je osnovana na Husovem diakritičnem pravopisu iz zgodnjega petnajstega stoletja. Bistvo Husove pravopisne reforme sestoji iz odprave okorne dvočrkovne pisave in uvedbe črk za vsak češki fonem. Jan Hus ni uvedel novih oblik črk, potrebne črke je izpeljal iz starih črk, ki so služile kot osnova in ki jim je dodal diakritične znake, najprej v obliki pike, ki jo je pozneje spremenil v strešico, in v obliki ostrivca nad osnovno črko. Precej znanstvenikov meni, da je Husovo reformo spodbudila praška glagolica (Emavs) in njen grafični sistem, po katerem naj bi vsak fonem imel svojo črko.

Ko je sto petdeset let po Husovi reformi Primož Trubar iskal pravopis, primeren za uporabo v svojih slovenskih knjigah, je izbral zapis, ki je privedel do dvočrkovnega pravopisa – bohoričice. Pravopisni sistem sodobnega slovenskega jezika je rezultat prilagoditve Gajevega pravopisnega sistema, ki ga je bil navdihnil češki model.

THE ROLE OF THE ORTHOGRAPHIC SYSTEM IN THE STANDARDISATION OF THE NATIONAL LANGUAGE

SUMMARY

In considering the history of minor Slavonic nations, one important fact cannot be overlooked: each of them had to struggle hard for the assertion of its own language, literature and culture. The article intends to present some of the problems concerning the graphical presentation of the

phonological system of the Slavonic languages. It focuses upon the development of Czech and Slovene graphemics.

Whereas the Czech language belongs to »languages with a long written tradition«, possessing many old texts, Slovene can be classified rather as a »young standard language«. The contemporary Czech orthographic system is based on John Huss' diacritical orthography from the early 15th century. The heart of Huss' orthographic reform lies in elimination of clumsy digraphs and introduction of its own letters for each of the Czech speech-sounds. It is not a matter of new forms of the letters, to be sure; the new letters are derived from the basic old ones by means of supralineal (diacritical) marks: a dot (later a hook) and an acute accent. A considerable number of recent scholars endorse the view that John Huss' reform was stimulated mainly by the Prague (Emaus) glagolitic script and its graphic system (every speech-sound has its own letter).

One and a half centuries later, Primož Trubar was seeking a suitable orthography for his books printed in Slovene; his selection of recording eventually led to a digraphic orthography (*bohoričica*). The orthography of the modern Slovene language is the result of an adaptation of Gaj's orthographic system, which had been inspired by the Czech model.